

International
**SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL**

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:44
sssjournal.com

pp.5212-5226
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 13/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 28/09/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 28.09.2019

VAKFIYE SENEDLERİNDE TARİKAT TEKKELERİ VE TEKKELERE YAPILAN DESTEKLER

THE LODGE OF TARIQAT IN FOUNDATION DOCUMENTS AND THE SUPPORT MADE TO THE LODGE OF TARIQAT

Oğuz ŞENTÜRK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İzmir/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1770>

Reference : Şentürk, O. (2019). "Vakfiye Senedlerinde Tarikat Tekkeleri ve Tekkelere Yapılan Destekler", International Social Sciences Studies Journal, 5(44): 5212-5226

ÖZ

Tekke/hankah olarak geçen yapılar, toplumun manevî ve ahlakî yönünü eğiterek geliştirmek amacıyla tesis edilmiş kurumlardır. Tekkeler ilk ortaya çıktığında tek bir odadan oluşan küçük mekânlardı. Sonraki süreçlerde ise geniş bir alanı kaplayan onlarca odaya sahip mekânlar haline gelmişlerdir. Tarikatların merkezi veya büyük Mevlevihaneler bazı dönemlerde âsitâne ismiyle anılırken, küçük yapılar zaviye/tekke olarak anılmaktaydı. Bu süreçte Kalenderi, Halvetiye, Nakşibendiye gibi tarikatlara ait tekkeler kurulmuştur. Söz konusu tekkelerde tarikat mensubu kişiler bir araya gelip zikir ve sohbet gibi ritüelleri yerine getirmekle birlikte, konaklamaya müsait olan bölümlerde tarikata mensup olan kişilerin konaklaması ve ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanmıştır. Tekkeler kurulurken genellikle bir vakıf tesis edilerek tüm gereksinimleri temin edilmeye çalışılmış, yetersiz kaldıkları anlaşıldıktan sonra para vakıflarıyla tekkelerin yok olup gitmesi engellenerek ayakta kalması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tekke, Nakşibendiye, Halvetiye, Kadiri, Bektashi

ABSTRACT

The structures referred to as lodge / hankah are institutions established to educate and improve the spiritual and moral aspects of society. When the lodge first appeared, they were small spaces consisting of a single room. In the following processes, they have become spaces with dozens of rooms covering a large area. While the central or large Mevlevihanelis of the sects were sometimes referred to as asitâne, small buildings were called zawiya/tekke. In this process, lodges such as Kalenderi, Helvetia and Nakşibendiye were established. to fulfill the said persons belonging to sect come together in lodges chanting and rituals such as chat together, accommodation of people belonging to sect in the section and is provided to eliminate the need for suitable accommodation. While establishing the dervish lodges, a foundation was established to provide all the requirements, with the help of money foundations, it was prevented from disappearing.

Key Words: Dervish lodge, Nakşibendiye, Halvetiye, Kadiri, Bektashi

1. GİRİŞ

Vakıf bir malın veya mülkün tamamını kalıcı olarak toplumun ya da insanlığın yararına kullanılması amacıyla üzerindeki haktan vazgeçilmesidir.¹ Bu sisteme, yardımlaşma duygusunun bir kurum şeklinde vücut bulmuş hali de denilebilir (Akyıldız-Abay, 2017:144). Vakfın temelinde esas olarak insanlığa karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma/dayanışma duygusu vb. değerler ve bu değerleri kendisine ilke edinmiş kişinin hür iradesi yatmaktadır (Yediyıldız, 2012:479).

Vakıf menşei bakımından aslında İslami bir müessesedir. Bu müessesenin ortaya çıkması dini olsa da günümüze kadar gelen süreçte, kişinin dini hassasiyetlere uygun bir şekilde malını vakfettiğini söylemek

¹ Vakıf tanımları ve terimleri için bkz. Ballar (2012), Yeni Vakıflar Hukuku, Seçkin Yayınevi, İstanbul 2008, s.25: Günay (1988), "Vakıf", DİA, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, s.475: Ahmet Akgündüz, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ankara 1988.

tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Bu müesseseler her devirde vâkıfın gayesini ve düşüncesini gerçekleştirmek gibi çeşitli amaçlarla kurulmuştur (Yüksel, 1988:16). Kuran-ı Kerim’de vakıflarla ilgili bir terim geçmemesine rağmen fıkıh âlimlerince ayet ve hadislerden yola çıkarak bu müessese Hz. Muhammed zamanına kadar götürülmektedir. Bazı araştırmacılara göre vakıf, insanlık tarihi kadar eskidir (Keskin, 1996:181). Bir vakfın kurulması için vakfeden kişinin sözlü olarak ifade etmesi yeterli olup, kabul için beyanına ihtiyaç yoktur. Fakihlerin çoğunluğuna göre vakfın oluşması için vakfeden kişinin² irade beyanı(*şiga*)³, vakfeden kişi(*vâkıf*), vakfedilen mal(*mevkûf*) ve vakıftan yararlanacaklar (*mevkûfün aleyh, meşrutun leh, mesarîf’ül vakf*)⁴ şeklinde dört temel unsur bulunması gerekir. Söz konusu bu unsurlar birbirinden hiçbir şekilde ayıramayacak bir yapı teşkil eder. Mezheplere göre vakfın sahih olması için bazı farklı açıklamalar bulunmaktadır.⁵ Hanefi mezhebine göre vâkıfın sadece yazılı beyanı vakıf işlemini geçersiz kabul ederken, Şâfi mezhebine göre geçerli kabul edilmektedir. Maliki ve Hanbeliler mezhebine göre yazılı beyanına ilaveten sözlü beyanla kurulan vakıfların geçerli olacağı görüşüne sahiptir (Günay, 1988:476).

Vakıfların uzun dönem sürdürülebilirliği için tarım alanları, bina, nakit para gibi devamlı gelir getiren kaynaklara sahip olması gerekir.⁶ Bu kaynaklara “asl-ı vakıf” ya da “akar-akarat” denilmektedir. Akarlar, vakıf işlerinin yerine getirilmesi için devamlılığının olması zorunludur. Bu sistem genel anlamda hayrat, akar-akarat ve vakıf kavramlarından oluşan bir sistemden oluşmaktadır. Bu sistem sosyal hayatta o kadar sağlam bir yapı oluşturmuştu ki, XIX. Yüzyılda İslam ülkelerini işgal eden batılı devlet bu sistemleri işgal ettikleri ülkelerde yok etmeye, karşı tavır almaya çalışmışlardı. Vakıf sistemi İslam ülkelerinin her yerine yayılmıştır ve toplumun her kesimi köylü, kentli, gayri Müslim, Müslüman tarafından kullanılmıştır (Yediyıldız, 2012:480).

Vakfın kurulması için bahsettiğimiz unsurlar içinde yer alan ve en önemlisi kabul edilen vakfın belirli ve sürekli bir amaca sahip olmasıdır (Erkilet, 1994:86). Vâkıf mallarını belirli şartlar dâhilinde vakfederdi ve bu şartları uygulamakla görevli olan kişi de müteveli olarak anılmaktaydı (Köprülü, 1942:154). Fıkha göre şer’i hükümler ve vakfiyedeki şartlar çerçevesinde vakfın işlerini yürütme yetkisine “velayet” ya da “tevlîyet” denilmektedir (Günay, 1988:478).

Tüm bu temel ayaklar üzerinde oluşturulan ve Kadı’nın onayıyla tasdik edilen belgelerde “vakfiye” ya da “vakıf senedi” olarak anılmıştır (Pakalın, 1997:153). Osmanlı Devleti’ne vakıflar medeniyeti denilmesinin temel dayanağı ise zaman zaman vakıf gelirlerinin toplamının, devletin gelirinin üçte birine çıkmış olmasıdır. Vakıflar; vakıf paralar, krediler, faiz, bankacılık, ticaret ve sanayilerle bunlarla ilişkili olan: hanlar, hamamlar, fabrikalar ve vakıf ormanları gibi kriterler çerçevesinde yıllarca araştırmacıların üzerinde durdukları konular olmuştur.⁷

Tekkelerin de diğer vakıflar gibi uzun ömürlü bir hayat sürmek için bazı gelir kaynaklarına sahip olması gerekir. Bu amaçla halkın malını ve mülkünü tekkelerin yok olmaması için buralara vakfettiği kaynaklara yansımıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce tespit edilen tekke vakfı sayısı 333 ve zaviye vakfı ise yaklaşık 1000 rakamına ulaşmıştır. Buna binaen vâkıfların iradesince tesis edilen vakfiyelerde tekkeler hakkında ne tür bilgiler bulunmakta? Tekkelerin işleyişi hakkında vâkıf ne tür şartlar koymuştur? Tarikatlara göre tekkelerde bir değişiklik söz konusu mudur? Tekkelerin hangi tarikatlara mensup olduğunu belirleyecek özellikleri var mıdır? gibi bazı problematikler üzerinden sorulara cevaplar aranmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda, altı vakfiye kullanarak tekkeler üzerine bir inceleme yapılacaktır. Vakfiyeler seçilirken belirli bir yüzyıl ve farklı şehirler dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bahsedilen bu kriterlere göre çalışmada;

1- Derviş Mustafa bin Şeyh Ali Vakfı (Bektaşî Tekkesi) H.1133/ M.1720-21

2- Es-Seyyid Mehmed Ağa bin Osman Ağa Vakfı (Nakşibendiye Tekkesi) H.1235/ M.1819-20

² Vakfeden kişinin sahip olması gereken özellikler için bkz. Kazıcı (2003), *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul, s.64.

³ İrade beyanı vâkıfın “*malımı vakfettim, malımı habs ettim*” sözlü şekilde gerçekleşir. Kazıcı, a.g.e., s.42.

⁴ Bir vakıf *mevkûfün aleyh* olmadan vakfedilemez. İlgili vakıflardan yararlanacak kişilerin sadece bireyler olmayıp topluluklarda yararlanabilmektedir. Bu vakıflardan ayrıca vakfeden kişi ve yakınları da yararlanabilmektedir. Lakin bir kişinin kendi üzerine vakıf tahsis etmesi İslam hukukçuları tarafından tartışılmaktadır. Akgündüz, a.g.e., ss.248-254.

⁵ Mezheplere göre vakıf tanımı için bkz. Mehmet Şeker (2007), *İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: Ahmet Akgündüz (1988), *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara: Sebahattin Usta (2015), *Trabzon’da Vakıflar (1550-1650)*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış), Trabzon.

⁶ Gelir kaynakları hakkında bir çalışma için bkz. Bizirlik (1999), “Osmanlı Toplumunda Vakıfların Sosyo-Ekonomik Boyutları ve Buna Dair Örnekler”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, Ankara, ss.56-62.

⁷ Yapılan çalışmalar üzerine bir değerlendirme için bkz. Yediyıldız (1999), “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, Ankara, ss.17-33; Öztürk (1999), “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, Ankara, ss.34-43.

- 3- Şeyh Ali Efendi bin Ahmed Vakfı (Halvetiye Tarikatı) H.1249/M.1833-34⁸
- 4- Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi Vakfı (Halvetiye Tarikatı) H.1278/1861-62
- 5- Şeyh Hâfız Mustafa Talip Efendi Vakfı (Kadiri Tekkesi) H.1307/M.1889-90
- 6- Zeynep Hoca ibnetü İsmail Vakfı (Şerif Dede Tekkesi) H.1313/M.1895-1896 vakfiyeleri esas alınmıştır.

2. VÂKIFLARIN KİMLİĞİ

Vakfın oluşmasında en temel unsur olan vâkıfın kimliğinin tanınması önemlidir. Vakfeden kişiler hangi statüye sahipler, dini bir vasıfları var mı? Sorularının cevapları bulunmaya çalışılacaktır. Vakfiyelerin tanzim tarihine bağlı kalınarak tarihsel kronolojiye dikkat edilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama diğer kısımlarda da aynı şekilde uygulanacaktır.

H.1133/M.1720-21 tarihli vakfiyenin tanzimini sağlayan Derviş Mustafa bin Şeyh Ali, Bektaşî tarikatından olup Rumeli Vilayetinde Has-ı Mahmud Paşa kazasında sakindir. Onun, Bektaşîler için kurulan Arız Baba Zaviyesinde beratla şeyhlik, mütevellî ve nazır makamlarına sahip bir mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Arız Baba Zaviyesi Alevi-Bektaşî dergâhı olarak nitelendirilmiştir.¹⁰

H.1235/M.1819-20 tarihinde oluşturulan ikinci vakfiyeye göre Es-Seyyid Mehmed Ağa bin Osman Ağa, Antep kazasında voyvoda vazifesinde bulunmaktadır. Mehmed Ağa'nın¹¹, Dergâhı Âli Uşşâkî'den olduğu anlaşılmaktadır.¹²

H.1249/M.1833-34 senesine ait üçüncü vakfiye senedine göre vâkıf olan Şeyh Ali Efendi bin Ahmed, aslen Atina ahalisindedir ve İzmir şehrinin Hatuniye mahallesinde ikamet etmektedir. Halvetiye tarikatından Mehmed Mısrî Efendi'nin "halifelerinden" olduğu kaydedilmiştir.¹³

H.1278/1861-62 tarihli vakfiyenin vâkıfı olan "reşâdetlü"¹⁴ Şeyh el-Hâcc Ahmed Efendi, Yozgat kazasının Taşköprü mahallesinde sakindir ve aynı mahalde bulunan tekkede "meşihatlık" yani şeyhlik/yöneticilik makamında bulunmaktadır.¹⁵ Şeyh Hacı Ahmet Efendi'nin kendi adıyla anılan Taşköprü Mahallesi, Şeyhzade Caddesi üzerinde bir cami bulunmaktadır. Camide bulunan 2 kitabeğe göre; cami ve çeşme, H.1275/M.1858-59 tarihinde Şeyh Hacı Ahmet Efendi tarafından yaptırılmış, kitabesi Terkî¹⁶ mahlasıyla Hacı Ahmet Efendi tarafından yazılmıştır. Cami alanında bulunan türbe içinde Şeyh Hacı Ahmet Efendi, iki oğlu ve torunu defnedilmiştir.¹⁷

H.1307/M.1889-90 senesine ait vakfiyeye göre Şeyh Hâfız Mustafa Talip Efendi ibn Osman Bâba ibn Ömer, Trabzon'da Eksutha mahallesinde ikamet etmektedir ve Kavak meydanı adındaki bir yerde Kadiri tekkesinde post-nişin/yönetici olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

H.1313/M.1895-1896 tarihli vakfiyenin vâkıfı olan *Zeynep Hoca ibnetü İsmail*, Aydın vilayeti dâhilinde bulunan Turgutlu kazasının Cami-i Kebir mahallesinde ikamet etmektedir. Bir kadın için "hoca" unvanı

⁸ Şeyh Ali Efendi bin Ahmed'e ait ikinci bir vakfiye senedi H.1255/1839-40 tarihli olup ilk vakfiye senedine ilaveler bulunmaktadır.

⁹ VGMA, Defter Nu:623, Sayfa:350, Sıra:350.

¹⁰ <http://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/381/373>, (15.03.2019).

¹¹ Mehmed Ağa için "mahferü'l-emâcîd ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim" elkabı kullanılmıştır.

¹² Uşşâkî Tarikatı'nın piri ve kurucusu Seyyid Hasan Hüsameddin Uşâkî, Buhara şehrinde doğmuş ve soyu Peygamber efendimize kadar dayandığı söylenmektedir. Hasan Efendi babasının ölümünden sonra bir süre onun mesleği olan esnaflığı devam ettirmiş lakin rivayete göre rüyasında birisinin ona "Uşşâka git, ilim ve irfanla uğraş dediğini" görmüştür. Bunun üzerine Hasan Efendi Buhara'dan ayrılıp önce Erzincan'a gelmiş burada eğitim aramak Elmalı'ya geçer yine burada ilim ve irfan tahsis eder. Nihayetinde yaşı da 50 yaşına geldiğinde tarikatını kuracağı Anadolu'nun Uşşâkî şehrine gelerek yerleşmiştir.3. Murat onu Dersaadet'e çağırarak ona Kasımpaşa'da bir zaviyenin şeyhliğini vermiştir. <http://www.fahreddinalintas.com/?p=83>, (15.04.2019); Mehmet Ünal-Nurettin Çalışkan (2016), "Tarikatlar Hakkında Ansiklopedik Bir Risale: Mir'âtu't-Turük", **Tarih Okulu Dergisi**, S.XXV, Mart, s.943; VGMA, Defter Nu:580, Sayfa:239, Sıra:112; BOA.EV.VKF.15-24.

¹³ VGMA, Defter Nu:580, Sayfa:400, Sıra:223; VGMA, Defter Nu:210, Sayfa:90, Sıra:713; VGMA, Defter Nu:209, Sayfa:336, Sıra:2729.

¹⁴ Reşadetlü kelimesi Osmanlıda şeyhler için kullanılan lakap ve unvandır.

¹⁵ VGMA, Defter Nu:583, Sayfa:120, Sıra:114.

¹⁶ Terki hakkında bir başka kaynakta ise şu bilgiler yer almaktadır: "Aslen Yozgat'ın Çalatl köyünden olan Terki, Yozgat'ın köklü ailelerinden birine mensup olan Şeyh Hacı Ahmet Efendi olarak tanınmıştır. Valilik yaptığı dönemde Orta Anadolu'da büyük bir şöhrete ulaşmış olan Münip Paşa'yla yakından tanışan Terki, devrin padişahı V. Murad ve annesi Şevkafza Kadınefendi ile de görüşmüş, onların himmet ve yardımlarıyla Yozgat'ta fakirlerin yemek yiyeceği bir mutfak açtırmış, cami ve çeşme gibi vakıf eserleri yaptırmıştır. Halveti tarikatının şeyhlerinden olan Terki, uzun ömrü boyunca yaptırdığı cami ve kurduğu tekkede irşat faaliyetlerinde bulunmuş, biri yaya olmak üzere üç kez hacca gitmiştir. Bugün Hastane Caddesi olarak isimlendirilen ve Çamlık'ın alt kısmında olan yol üzerinde yaptırdığı vakıf eserlerinin bitişindeki evinin bahçesindeki türbesinde yatmakta olan Terki'nin evi ve türbesi günümüzde ziyaretgâhtır. Kendisinin 1897 yılında ölümünden sonra, oğulları ve torunları şeyhlik makamına geçerek Halvetiliğin Yozgat'ta devam etmesini sağlamışlardır." <http://www.turkedebiyatisimlersoizlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=644> (15.04.2019).

¹⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yoizgat/gezilecekkyer/seyh-haci-ahmet-efendi-camii>: <http://yoizgatumhaber.blogspot.com/2008/09/eyh-haci-ahmet-efendi-camii-tamir.html?m=1>, (15.04.2019).

¹⁸ VGMA, Defter Nu:590, Sayfa:131, Sıra:119.

kullanılması da dikkat çekmektedir.¹⁹ Vakfiyenin dışında Zeynep Hoca hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır. Bir kadın için neden hoca tabirinin kullanıldığı araştırılması gereken bir husustur. Zeynep Hanım için hoca unvanının kullanılması onun kadınlara yönelik bir din eğitimi verdiğini ve zamanla bu isimle anılmaya başlandığı söylenebilir.

3. VAKFİYELERDE GEÇEN AKAR VE HAYRATLAR

Vakfiyenin ikinci temel ayağını oluşturan, vakfın işlemesi için hangi kaynakların kullanılacağını tespit etmek önemlidir.

- a- *Derviş Mustafa'nın mevkufâtları*: Derviş kendi nefsi için topladığını söylediği kırk adet kara sığır ineği, yirmi adet kara sığır öküzü, yirmi dört adet kısarak, bir adet aygır at, bir adet boğa, on iki adet kolon/kulun²⁰ ve otuz adet buzağıyı vakfetmiştir.
- b- *Seyyid Mehmed Ağa'nın mevkufâtları*: Antep'te Tarla-i Atik mahallesinde Nuri Mehmed Paşa Cami yakınında bulunan malının en güzeliyle inşa ettiği Nakşibendiye tekkesi içinde bulunan bir adet büyük oda ve beş adet normal odayı kendi mülkünden ayırmıştır. Yine Antep kazasında Hacı Kökeş değirmeni yakınında bulunan güneyi ve doğusu umumi yolla, batısı Bademzâde Vakfı, kuzeyi Battalzâde Es-Seyyid Mehmed Sadık Bey mülkü ile sınırlı bir parça yüz elli müşâre hadravât bostancı ve yine aynı mahallede güneyinde Muhsinzâde Vakfı ve kuzeyinde Fatlacızâde mirasçıları ve Musluzâde Vakıfları ve özel yol ile sınırlı ve yüz elli müşâre hadravât²¹ bostanı. Hacer Karyesi yakınında bulunan merhum Nuri Mehmed Paşa vakfiyle müşterek üçte bir (sülüs) hissesi olan iki göz Haleb harkı üzerinde bulunan değirmeni kendi mülkünden ayırarak vakfetmiştir.
- c- *Şeyh Ali Efendi'nin mevkufâtları*: Ali Efendi'nin tespit edilen iki vakfiyesi bulunmaktadır. İlk vakfiyeye göre; İzmir'de Hatuniye Mahallesi Abdülfettah Câmî yakınında vaki bir taraftan kendi mülk menzili ve bir taraftan Püsküllüzâde Ahmed Efendi ve bir taraftan Karaburunlu El-Hâcc Mehmed Ağa kerimesi ve dört tarafı umumi yol ile sınırlı iki katlı -fevkânî ve tahtanî- dört oda ve bir miktar avluyu içeren bir bâb menzili Halvetiye tarikatından Mehmed Mısri Efendi halifelerine tekye olmak üzere tesis etmiştir. Ayrıca malının en güzelinden yedi bin beş yüz kuruşu vakfetmiştir. İkinci vakfiye senedinde ise vakfettiği dört odanın yüz altmış iki zirâ²² (105 m 3 cm) üzerine inşa edildiğini bahsetmiştir. Böylece tekkenin ne kadar alana kurulduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Söz konusu ikinci vakfiye senedinde tekkenin daha iyi şartlarda hayat sürebilmesi için bazı mallar daha vakfedilmiştir. Buna göre aynı mahallede bulunan Haşim Efendi'nin elinde bulunan ve tekkeyle bitişik iki yüz yetmiş yedi zirâ (180 m 5 cm) arsa üzerinde bulunan bir bâb menzili vakfa bırakmıştır. Ali Efendi daha önce vakfettiği yedi bin beş yüz kuruş üzerine iki bin kuruş daha ilave ederek dokuz bin beş yüz kuruş vakfa tesis edilmiştir. İzmir'in Selatinoğlu mahallesinde bulunan bir bâb menzil ile Kara kızlarda Doğancılar tımarında otuz iki sak, Alakızan kabrinde Dellal Mehmed tarlasında yirmi iki sak, Çizmecî Mehmet bağı içinde üç sak ve Kızılderelizade bağında dört sak ve Bayındır kazasında Püsküllü Karyesi kabristanı civarında yüz yetmiş beş sak zeytin ağaçlarıyla toplamda altı yüz yetmiş bir zirâ (436 m 15cm) arsaları ilave olarak vakfetmişlerdir.
- d- *Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi'nin mevkufâtları*: Taşköprü deresinden akan tatlı su ile Hasan Paşazade Hafız Ali Efendi'nin mülk menzili, arsası ve merayla sınırlı olup birbirine bağlı bir bâb zikirhane, 1 teneffüs odası ve aynı sahada bulunan meyveli ve meyvesiz tahminen dört dönüm çehrilik bahçesi,²³ kaynağı menekşe deresi olan suyun yarısını harem dairesi için kendisine ayırmış, diğer yarısını ise vakfetmiştir.
- e- *Şeyh Hâfiz Mustafa Talip Efendi'nin mevkufâtları*: Kendi temiz malından bin kuruşa tekabül eden on adet yüz kuruşluk Osmanî altını vakfetmiştir.
- f- *Zeynep Hoca'nın mevkufâtları*: Zeynep Hoca'da temiz malı olarak nitelendirdiği iki bin kuruşu vakfetmiştir.

¹⁹ VGMA, Defter Nu:592, Sayfa:27, Sıra:23; VGMA, Defter Nu:210, Sayfa:114, Sıra:795.

²⁰ Kolon/kulun at ve eşek yavrusu için kullanılan bir tabirdir.

²¹ Hadravât yeşillik ve yeşillikler anlamına gelme olup sebze bahçesi anlamında kullanılmıştır.

²² "Zirâ, İran kültür sahasında karşımıza çıktıkça, bunu zar ve gez bahisleriyle karşılaştırmalıyız. Türkiye'de bugün 1 zira = 65 cm'dir. Bunun yanında ez-zirau'l-İstanbuliyye'yi de karşılaştırmak gerekir. Hindistan'da 40 angost'luk bir «hükümdar arşını» (zira'-i padişahı) vardı, bu tam 32 inçes veya 81,28 cm idi. Ekber, bu arşını XVI. yüzyılın sonunda 41 angost olarak ayarlamıştı, onun hükümdar arşını böylece 83,31 cm ediyordu. 1647'den beri Agra'da, belirttiğimiz gibi 81,28 cm uzunluğunda olan eski arşın resmen tekrar kullanılmaya başlandı." Walther Hinz (1990), *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev: Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s.79.

²³ Çehrilik bahçesi aslında boya bahçesi anlamına gelmektedir.

4. MEVKUFÂTIN İŞLENİŞİ VE HARCANACAK YERLER

Vakfiyelerde vâkıfların vakfettiği mallar vakfin hizmetlerini en iyi derecede yerine getirmesi amacıyla ne şekilde işletilip nerelere sarf edileceği ve kimlere ücret verileceği detaylı bir şekilde yazılırdı. Buna göre söz konusu kişilerin vakfettiği mevkufâtların nereye harcanacağını detaylarıyla kaydettirdikleri anlaşılmaktadır (Öntuğ, 2004:83).

Arız Baba Zaviyesi'nin şeyhi *Derviş Mustafa*'nın zaviyede meşihata sahip olduğu, ilgili zaviye harap olup yıkılmaya başlayınca aynı arsa üzerine kendi mâlıyla nefsi için bir kış meydanı, bir yaz meydanı, bir fırın evi, bir aş evi, bir misafir odası, bir ahır, bir büyük sığır sâyesi, bir büyük samanlık, ortası sofalı iki göz bir ambar, çeşme üzerine on iki kebir ortası şadırvanlı bir köşk, üç sofa ve kubbeli bir türbe, dört bâb oda, iki sofa ve tuvaletli bir hamam evi, eşcâr-ı müsmire (meyveli) ve gayr-i müsmireli (meyvesiz) bir bahçe ile yirmi dönüm miktarı bir bağ kurduğunu anlatmaktadır. Dervişin bir önceki kısımda vakfettiği hayvanlardan ne tarzda fayda sağlanacağı ve ne şekilde kullanacağı hakkında vakfiyede bir bilgi yer almamaktadır. Bu sebeple vakfin devamı için hayvanların etinden değil de sütünden veya taşımacılık, kiraya verme vb. tarzda kullanıldığı söylenebilir.

Voyvoda *Seyyid Mehmed Ağa*'nın vakfettiği ve başka bir zatla birlikte işletilen değirmenin üçte bir hissesi mütevellî ve nazır tarafından kiraya verilmiştir ve sağlanan gelirle tekke ve hücrelerin tamiri istenmiştir. Söz konusu değirmenin yıllık masrafları ile "haker-i zemîn" on kuruştan fazla ne kalırsa, hücrelerde sakin Özbekyan fukarasına, dervişlere ve her hücrede ikamet edenlere dörder kuruş vazife verilmesini istemiştir. Tekkenin içinde bulunan mescitte yanan kandiller için senelik yirmi kuruş kıymetinde "şir-i revgan" yağ alınmasını ve aynı mescitte salavat çeken imam efendiye günlük iki kuruş vazife verilmesini şart koşmuştur. Yine söz konusu tekkede ferrâş ve bevvâbların her birine otuzar para ile vazife verilmesini ve tekke havlusunda bulunan havuzun su müşâyyidine bir kuruş ücret verilmesini şart kılmıştır. Nakşibendi tekkesinde bulunan hücrelerde Özbek fukarası oldukça başka bir dervişe verilmesini men etmiştir. Eğer fazla bir gelir sağlanırsa geri kalanlarda Özbek dervişlerine ve fukaraya bırakmıştır.

Aslen Atinalı olan *Şeyh Ali Efendi* vakfettiği yedi bin beş yüz kuruşa uygun bir akar iştiha olunca kadar, onu on bir buçuk (istirbah) hesabıyla borç verilecek ve bu işleyiş sonucunda elde edilen gelir ise tekkede bulunan fukaralar için harcanacaktır. Bahsi geçen menzil Halvetiye tarikatından Mehmed Mısri Efendi halifelerine tekke olacaktır. İlgili para kendisi öldükten sonra da uygun bir akar bulursa iştiha olunacak; bulunmaz ise borç verilerek gelir sağlanmaya devam edilmesini şart kılmıştır.

Ali Efendi'nin ikinci vakfiye senesinde, malların ne şekilde nereye harcanacağı daha detaylı bir şekilde verilmiştir. Buna göre zeytin eşcarlarını ve diğer emlaklarını "icâ-re-i vâhide" sistemiyle bir defaya mahsus yahut kısa süreli başkalarına kiraya verilmesi yoluyla gelir elde edilmesi için kullanılması istenmiştir. İlgili yöntemle kazanılan meblağlar hankahın/tekkenin tamirine, zeytinyağına (revgan-ı zeyt), bal mumuna (şem'i revgan) ve bilindik-bilmedik tüm masraflarının karşılanmasını şart koşmuştur. Cuma gününde Halvetiye-i Mısriye'nin²⁴ ayini üzerine mukabele-i şerife eda olunmasını; Ramazan ayında tekkede bulunan fakir ve misafirlerin ihtiyaçlarını gidermek; Semahanede bulunan kandillerin yakacaklarının temini; miraç, mevhit günlerinde ve muharremül haramın onuncu gününde bir hatmi şerif tilavet olunmasını istenmiştir. Vakfedilen paranın ilk vakfiyede olduğu şekliyle işletilmesi talep olunmuştur.

Yozgat Taşköprü mahallesinde tekke şeyhi olan *Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi*'nin vakfettiği zikirhaneyi Tarikatı Halvetiye ayinleri için tahsis etmiştir. Vakfettiği dört dönümlük çehrilik bahçesinin hasılatından yüz kuruşu Ahmed Efendinin şeyhlik yaptığı tekkesindeki bal mumu için harcanmasını şart koşmuştur.

Kadiri tekkesi post-nişini olan *Şeyh Hâfız Mustafa Talip Efendi*'nin vakfettiği bin kuruşu mütevellî eliyle işletilip yıllık hâsıl olan gelir Kadiri tekkesinde bulunan *Şeyh efendiye* verilmesini buyurmuştur.

Turgutlu kazasından olan *Zeynep Hoca*'nın vakfettiği iki bin kuruş, her sene mütevellî olan kişilerce istirbah olunup hâsıl olan gelirin de aynı mahallede bulunan *Şerif Dede Tekkesi*'nin meşihatına verilmesini ve söz konusu tekke yok olduğu takdirde vakfin fukara için kullanılmasını şart ve tayin etmiştir.

²⁴ Halvetilik'in bir kolu olan Mısriyye, Niyazi-i Mısri tarafından kuruldu. Niyazi Mısri Malatya'da doğdu ve yirmi yaşına kadar dini ilimleri öğrendi. Medreseden mezun olunca vaazlar vermeye başladı ve halk tarafından büyük ilgi gördü. Küçüklüğünden beri tasavvufa ilgi duyan Mısri Efendi Diyarbakır, Bağdad ve Kerbela yoluyla Mısır'a gitti. Burada üç sene kaldı. Kendisine "Mısri" denmesi bu yüzdendir. <https://www.yeniasir.com.tr/yazarlar/mehmet.demirci/2012/11/23/izmirde-misri-dergahi>, (25.05.2019).

5. VAKIF SENETLERİNE GÖRE GÖREVLİLER VE ÜCRETLERİ

Vakıf yöneticileri/görevlileri, vakfın yönetiminden öncelikli sorumlu olan ve ilgili vakıfların gelir gider ilişkilerini yürüten kişilerdir.

a) Mütevellî:

Vakıf işlerini, vâkıfın isteği ve talebi üzerine yürüten kişilere mütevellî denilmektedir ve bu sebeple her vakfın mütevellîsi olmak zorundadır. Kadı huzurunda vakfiyeler oluşturulurken vâkıflar bir kişiyi vakfın kurulması için mütevellî tayin ederlerdi ve bu mütevellîler “kurucu mütevellî” olarak adlandırılmaktadır. Vakfiyelerde genelde “meclis-i şer’-i münîrde vakf-ı âti’l-beyâna mütevellî nasb ve ta’yîn eylediği/ meclis-i şer’-i şerîfde zikr-i âfî vakfına li-ecli’t-tescîl mütevellî nasb olunup/ vakf-ı âti’z-zikr ve’l-beyân li-ecli’t-tescîl mütevellî nasb ve ta’yîn eylediği” tarzı ifadelerle vakfın tescili için bir kişi mütevellî tayin edilmektedir.

Bu bağlamda birinci vakfiyenin vâkıfı olan Rumelili Derviş Mustafa vakfının/vakfiyenin tescili için 20 Cemaziyelahir 1133/18 Nisan 1721 tarihinde Ahmed Efendi bin Hacı Mustafa’yı mütevellî tayin etmiştir. Asıl mütevellî olarak ise hayatta olduğu müddetçe kendisini mütevellî tayin etmiştir. Derviş Mustafa ölümünden sonra mütevellî konumuna zaviyede doğan ve Bektaşî tarikatına bağlı evladı ve onun evladı olmasını istemiştir. Evladının soyu kesilirse kendi terbiyesinde yetişen küçükleri, onların da soyu kesilirse Kızıl Delî Sultan Zaviyesinde²⁵ yetişen kişiler ve aslahı mütevellî olmasını istemiştir. Vakfiye metninde mütevellîlerin ne ücret alacağı hakkında bir bilgi yer almamaktadır.

Antep voyvodası *Seyyid Mehmed Ağa* vakfiyenin tescili için 13 Ramazan 1235/2 Haziran 1820 tarihinde “fahru’l-ulemâi’l-fihâm” elkabına sahip olan Hâfız Es-Seyyid Abdülnafi Efendi bin Es-Seyyid El-Hâcc Mehmed Tahir Efendi’yi mütevellî tayin etmiştir. Mehmed Ağa mütevellî vazifesini kendi üzerine almayıp Abdülnafi Efendi üzerinde bırakmıştır. Abdülnafi Efendi vefat ettikten sonra evlad-ı evladının en büyük evladı mütevellî olmasını şart kılmıştır. Mehmed Ağa mütevellî olacak kişinin vakıftan günlük dörder kuruş ücret almasını istemiştir.

İzmirli *Şeyh Ali Efendi* vakfın tescili için 25 Şevval 1249/7 Mart 1834 tarihinde hem seyyid hem de şeyh unvanlarına sahip Ahmed Efendi’yi mütevellî tayin etmiştir. Vakfın tescilinden sonra Şeyh Ali Efendi mütevellîlik görevini üzerine almıştır. Kendisi hayatta olduğu sürece mütevellî ve tekkede post-nişin olacak, vefatından sonra erkek evlâdının en büyüğü mütevellî ve postnişin olacak, evlâdının nesli tükenirse akrabasından uygun birisi mütevellî olacak, akrabasının nesli tükenirse Mehmed Mısıri Efendi’nin halifelerinden birisinin mütevellî ve postnişin olmasını şart kılmıştır. Ali Efendi’nin ilk vakfiyesinde tevliyyete sahip olanların ne kadar ücret alacağı konusunda bir bilgi bulunmazken ikinci vakfiyede tevliyyete sahip olacak kişilerin gelirlerden günlük beş akçe ücret almasına karar kılınmıştır.

Taşköprülü *Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi* tescil için Yozgat kazası Tekye mahallesi sakinlerinden El-Hâcc Ebubekir Ağa ibn Mustafa’yı 19 Zilkade 1278/18 Mayıs 1862’de kurucu mütevellî olarak tayin etmiştir. Vakıf kurulduktan sonra hayat elbisesini giydikçe tevliyyetin kendi elinde olmasını istemiştir. Ölümünden sonra soyundan gelen evlatlarının en büyüğünün tekkeye şeyh ve mütevellî olmasına karar vermiştir.

Trabzonlu *Şeyh Hâfız Mustafa Talip Efendi* vakfiyenin tescili için 17 Şaban 1307/ 8 Nisan 1890 tarihinde Trabzon kazası İmaret mahallesinden Nakipzâde Hâfız Osman Hayrettin Efendi ibn Es-Seyyid Mahmut Celâleddin Efendi’yi mütevellî tayin etmiştir. Vakfın kurulmasının ardından Şeyh Hâfız Mustafa Talip Efendi hayatta oldukça tevliyyeti üzerine almış ve vefatından sonrada söz konusu tekkede post nişin olan şeyhe devredilmesini istemiştir. Büyük ihtimalle Hafız Mustafa Efendi’nin çocuğu olmadığı için bu şekilde bir devir söz konusu olmuştur.

Turgutlu kazasından olan *Zeynep Hoca*’da Turgutlu Cami-i Kebir mahallesinden Cerrah Hüseyin Efendi’yi vakfın tescili amacıyla 10 Muharrem 1313/ 3 Temmuz 1895 tarihinde kurucu mütevellî olarak tayin etmiştir. Vakfiye senedinde mütevellî şartlarının bulunmaması Hüseyin Efendi’nin görevini devam ettirdiğini düşündürmektedir.

b) Nazır:

Mütevellîyi denetleyen, vakıfla ilgili tasarruflarını kontrol eden ve gerektiğinde ona danışmanlık yapmakla görevli kişiye “nazır” olarak hitap edilmektedir.

²⁵ Zaviye hakkında bilgi için bkz. Selahattin Tozlu (2010), “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1826-1852)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, ss.127-152.

Antep voyvodası Es-Seyyid Mehmed Ağa “nezâret-i ulemâyı” ulema içerisinde yer alan ve Antep bulunan “Kethüdâzâde fazîletlü” Es-Seyyid El-Hac Yasin Efendi hayatta olduğu sürece nâzır olmasını ölümünden sonra ise soyundan gelen evlatlarının ve torunlarının en büyüğünü nazır olarak tayin etmiştir. İlgili vakfiyeye göre nazırların ikişer kuruşla göreve getirildiği anlaşılmaktadır.

c) Şeyhlik/Post-nişin:

Şeyhler, tekke ve zaviyede yöneticilik yapan, tekkenin bir düzen halinde işleyişini sağlayan kişilerdir.

Antep voyvodası Es-Seyyid Mehmed Ağa kurduğu Nakşibendi tekkesinde büyük odalarda kalan “Buharî kerâmetlü” sıfatına sahip El-Hâcc Şeyh Hüseyin Efendi’yi şeyhlik makamına hayatta olduğu sürece şeyh olarak görev yapmasını ve ölümünden sonra ise soyundan gelen evlatlarının ve torunlarının en büyüğünü şeyh olarak aylık 15 kuruş ücretle vazifeye tayin etmiştir.

Diğer vâkıflardan Şeyh Ali Efendi, Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi ve Şeyh Hâfız Mustafa Talip Efendi kendinden sonra gelenleri hem müteveli hem de şeyh/post-nişin olarak tayin ettiği anlaşılmaktadır.

d) Cüzhan:

Kuran-ı Kerim’in otuz bölümünden oluşan her birine “cüz” ve onu okuyan kişiye de “Cüzhan” denilmektedir (Önkal-Bozkurt, 1993:55). Vakfiyeler incelendiğinde, bu göreve genelde imam, hatip, müezzin ve hafızların getirildiği görülmektedir.

Voyvoda Mehmed Ağa her sene Ramazan ayında günlük bir cüz-i şerif, Kur’an-ı azîm okuyan hâfız efendiye on beş kuruş verilmesini ve hatm-i şerifin sevabını babası merhum Osman Ağa’nın ruhuna hediye edilmesini şart kılmıştır. Aynı zamanda Akyol Mahallesi’nde bulunan Ferhandiye Câmî şerifinde Ramazan ayında bir cüz-i şerif Kur’an-ı azîm okuyan hâfız efendiye on beş kuruş verilmesini sevabını da câmî şerif avlusunda metfun validesinin ruhuna hediye etmiştir.

e) Loğkeş:

“Loğ” yollarda, tarlalarda toprağı ezmek veya toprak damlı evlerin üstündeki killi toprağı sert bir katman durumuna getirmek için dam üzerinde yuvarlanan, silindir biçimindeki ağır taş, yuvgu, yuvak anlamlarına gelmektedir.²⁶Yağmur veya kar yağdığında çatıları temizleyen kişilere de “loğkeş” denilmektedir (Söylemez, 2013:87-98).

Antepli Seyyid Mehmed Ağa Nakşibendiye tekkesi, mescit ve hücrelerin loğkeşine on sekiz kuruş verilmesini beyan etmiştir. Buna göre söz konusu yapıların toprak damlı bir yapıda ve çatısı olmadığı vurgulanmalıdır. Bu tip yapının oluşmasında bölgenin coğrafi özelliklerinden kaynaklandığı vurgulanmalı ve diğer yörelerde bulunan tekkelerin aynı biçimde olması söz konusu değildir.

f) Kâtip/Kitabet:

Arapça “ketb” yazmak fiilinden üretilmiş olan kâtip “yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı ve muharrir” anlamlarına gelmektedir. Yazıcı olan kâtip vakıflarda vakıflarla ilgili işlemlerinin kaydını yapmakla görevlidir. Kâtiplik her vakıfta bulunması zorunlu olmayan bir görevli olmasına rağmen büyük vakıflarda işlerin daha kolay bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla vazifelendirilmişlerdir (Küçüktaşçı, 2002:49).

Şeyh Ali Efendi’nin ikinci vakfiye senesinde yer alan görevlilerden biri olan kitabet vazifesinde bulunacak kişilerin iki akçe ücretle vazifelendirilmesi istenmiştir.

g) Cabi/Cibayet:

Arapça “cebee” kökünden türetilmiş olup “mal ve haraç toplamak” anlamlarına gelmektedir. Osmanlı öncesi İslam ve Türk devletlerinde vergi toplayan kişiler için kullanılırken Osmanlı İmparatorluğunda ilk dönemlerinden itibaren vakıf gelirlerini toplayan kişiler için kullanılan bir görevi ifa etmektedir (İpşirli, 1992:529).

Şeyh Ali Efendi vakıf işlerinin kaydedilmesi için kitabet vazifesi için bir zat üç akçe vazife tayin edilmesi şart kılmıştır.

²⁶ Kelimenin anlamı için Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük kullanılmıştır. www.tdk.gov.tr, (16.04.2019).

h) Muhasebe:

Osmanlı Devleti'nde vakıfların uzun ömürlü olmasının temelinde sürekli olarak muhasebe denetime tabi olması yatmaktadır. Muhasebeci vakfın gelir-giderini düzenli ve tertipli bir şekilde kaydederek kadı onayına sunar ve kayıtların merkeze ulaştırılmasını sağlar (Güvemli, 2016:9-11).

Şeyh Ali Efendi vakfının her sene muhasebesinin düzenlenmesi için günlük iki akçe muhasebeciye verilmesini istemiştir. Ali Efendi vakfiye metninde muhasebe vazifesini kimin yerine getireceği hakkında bilgi vermemiştir.

6. TASDİK EDEN KADILAR VE ŞAHİTLER

Temel kaynak olarak kullandığımız altı vakfiyenin büyük çoğunluğunun tasdik kısmı üstte bulunmaktadır ve Arapça yazılmıştır.

a) Tasdik Eden Kadılar:

20 Cemaziyelahir 1133/18 Nisan 1721 tarihli Rumelili Derviş Mustafa vakfına ait olan vakfiyeyi onaylayan zatla ilgili bilgi, vakfiyenin son kısmında "Bâ-imzâ-i" Mahmud Efendi "Şerî'atçı-yı Rumeli" ifadesiyle görülmektedir.

13 Ramazan 1235/2 Haziran 1820 tarihli Antep voyvodası Es-Seyyid Mehmed Ağa'nın sahip olduğu ikinci vakfiyeyi onaylayan kişi hakkında bilgi vakfiyenin üst kısmında 8 satır halinde Arapça olarak yazılmıştır. Buna göre vakfi tasdik eden kişi Es-Seyyid Abdullah en-Nûri Abdullah el-Arif "beyne'l-erbâb mahkemzâde el-müvellâ hilâfe", "ene'l-fakîru er-râci` afve rabbihi'l-vahhâb" ifadesiyle tespit edilmektedir.

25 Şevval 1249/7 Mart 1834 tarihli İzmirli Şeyh Ali Efendi vakfına ait üçüncü vakfiye senedinde 7 satır haline yine Arapça tasdik kısmı yer almaktadır. Vakfiyeyi tasdik eden kişi Müftizâde Es-Seyyid Mustafa Habib olup "el-müvellâ hilâfe bi-medîneti İzmir" ibaresinden İzmir'de kadılık yaptığı anlaşılmaktadır.

19 Zilkade 1278/18 Mayıs 1862 tarihli Taşköprülü Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi vakfına ait vakfiye metninde 5 satırlık kısa bir tasdik kısmı olup yine Arapçadır. Tasdik kısmındaki "ene'l-fakîru" Es-Seyyid Ömer Fehmi'nin "el-müvellâ hilâfeti bi-medîneti Yozgat" ifadesinden dolayı Yozgat kadısı olduğu söylenebilir.

17 Şaban 1307/ 8 Nisan 1890 tarihli Trabzonlu Şeyh Hâfız Mustafa Tâlip Efendi vakfına ait beşinci vakfiyenin üst kısmında 4 satırlık tasdik kısmı yer almaktadır. Bu kısımdaki "ene'l-fakîru" İbrahîm Burhânettî'nin "el-müvellâ bi-hilâfeti medîne-i Trabzon" kayıttan Trabzon kadılarından olduğu anlaşılmaktadır.

10 Muharrem 1313/ 3 Temmuz 1895 tarihli kadın vâkıf Zeynep Hoca'ya ait son vakfiye senedine ise tasdik eden kadı hakkında bilgi yer almamaktadır.

b) Şahitler:

Vakfiyelerde bulunan "Şuhûdü'l-Hâl" kısmında yer alan şahitlerin tanınması, yerel tarihçilik açısından önemli bir yere sahiptir. Söz konusu bölümde geçen şahitler sayesinde belli bir yerleşim bölgesinde belirli bir zaman diliminde idarecilik, memurluk yapanları ve bölgede söz sahibi olan kişilerinde tespitinde önemli veriler sağladığı görülmektedir.

1721 tarihli Derviş Mustafa'nın sahip olduğu vakfiye senedinde "Şuhûdü'l-Hâl" kısmı yer almamaktadır.

1820 senesi Seyyid Mehmed Ağa'nın vakfiyesinde bulunan şahitlerin isimlerinin yanlarında bulunan unvan ve elkablar onların bölge eşrafından olduklarını göstermektedir. Lakin Mehmed Ağa'nın vakfiye defterindeki nüshasındaki şahitler kısmının yıpranmış olduğu görülmekle birlikte sağlıklı bilgiler vermemektedir. Bundan dolayı vâkıfın Osmanlı Arşivi'ndeki vakfiyesindeki şahitler kısmı daha sağlıklı bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bakımdan şahitler kısmında "Fahrul ülema" (bilginlerin en büyüğü, en büyük bilgin) olarak geçen Muhammed Arif Efendi için "me'zûn bi'l-iftâ halen" fetva vermeye yetkili olduklarını belirten ifadeye yer verilmiştir.²⁷ Söz konusu ifadeden ayrıca Muhammed Arif Efendi'nin müftülük vazifesinde bulunduğu söylenebilir. Aynı şekilde iki müderris için de "Fahrü'l-müderrisîn-i kirâm" Es-Seyyid el-Hâcc Selim Efendi ve "Fahrü'l-müderrisîn-i fihâm" Hâfız Mustafa Efendi elkablarıyla beraber

²⁷ "Ayıntab'daki müftülerin talep edildiğinde fetva vermeye yükümlüydü. Bu nedenle müftü için sıklıkla mezun-ı bi'l-ifta tabiri kullanılmıştı. Müftü, fetva için başvuran kimseye iftâ vesikası düzenletirdi." Semiha Zehra Özharat (2015), "XVII, Yüzyılın ikinci Yarısında Ayntab Şehri'nin Yönetimi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14, Gaziantep, s.117.

verilmiştir. Söz konusu tarihlerde Antep'te Miralay/Albay rütbesine sahip bir zat Mirâlây Mehmed Bey "Güzelzâde" olarak kaydedilmiştir.

Üst eşraftan olan kişiler içinde Faziletli Es-Seyyid El-Hâcc Yasin Efendi "Kethüdâzâde", Fahrül ayan Es-Seyyid Mehmed Sadık Bey "Battalzâde", Es-Seyyid Mehmed Emin "Ağazâde", Es-Seyyid Mustafa "Bostancızâde", Es-Seyyid Hacı Mustafa "Hasırcızâde", El-Hâcc Mehmed Topuz Ağa "Ulakzâde", Osman Dede "Şeyhizâde", Serdâr-ı Ocaklıyan Hacı Efendizâde, "Kethüdâ-yı Şehr" İbrahim Ağa Antep'in ileri gelenleri arasında olduğu zikredilebilir. "Zade" farsça kökenli bir kelime olup oğul ve evlat anlamlarında kullanıla gelmiştir. Kelimelerin uçlarına eklenen bu yapı kişinin babasının mesleği hakkında bilgi vermektedir. Misal olarak "şeyhizade" kelimesinden yola çıkarsak Osman Dede'nin babasının bir şeyh olduğu muhtemelen bir tekke veya zaviyede görev yapmıştır.

Alt kesimden olan ve onların meslekleri belirten unvanlarla beraber yazılan: "Yazıcı" Mehmed Ali bin El-Hâcc Ali, "Ferrâş" Molla Osman, "Tarakçı" Derviş Mustafa, "Menzilci" Genç El-Hâcc Mustafa isimlerini tespit etmekteyiz.

1834 yılında Şeyh Ali Efendi'nin vakfiyesinde Faziletli Es-Seyyid Eş-Şeyh Ahmed Efendi, Faziletli Es-Seyyid Eş-Şeyh Mahmud Efendi, Atinevi/Atinalı Eş-Şeyh Hasan Efendi, Atinalı Eş-Şeyh Halil Efendi, Ali Efendi, Atinalı Eş-Şeyh Mehmed Efendi, Atinalı Mustafa Ağa, diğer Mustafa Ağa, Atinalı Sadık Ağa, Atinalı Hüseyin Ağa, Şeyh Abdullah Baba, İzmirli Süleyman Efendi, İzmirli İbrahim Ağa, Mumcu Hüseyin Ağa, İzmirli Eş-Şeyh Ahmed Efendi, İzmir ahalisinden İbrahim Ağa, Burdurî/Burdurlu Hüseyin Efendi, diğer Hüseyin Efendi ve Çelebi Ağa şahitler arasında bulunmaktadır. Bu şahitler bizlere Atina'dan Anadolu'ya büyük bir çapta göç yaşandığını göstermektedir.

1862 Şeyh El-Hâcc Ahmed Efendi vakfına ait vakfiye senedinde yer alan şahitlere göre Taşkoprü'de bulunan Rüştîye mektebinde hocalık yapan bir kişinin İsa Ruhi Efendi olduğu tespit edilmektedir. Diğer şahitler arasında Hacı Hüseyinzâde Hâfız Ahmed Efendi, Hâfız Osman Nuri Efendi, Niyazi Mehmed Efendi ibn Mustafa Efendi, Bedevi Ahmed Efendi, Debbağ Ali Efendi, Emir Ağa ibn Mustafa eşraftan kişilerin olduğu görülmektedir.

1890 senesi Şeyh Hâfız Mustafa Tâlip Efendi'nin vakıf senedinde şahitler arasında "Nakıpzâde" Sadettin Efendi, Emin Efendi ibn Salih ve Ekşioğlu Ali Ağa ibn Hurşid Ağa bulunmaktadır.

1895 senesine ait Zeynep Hoca'nın vakfiyesinde yer alan şahitler; Osman Efendi, Eytam Müdürü Neşed Efendi ve Hafız İbrahim Efendi'dir. Bu veriler ışığında 19.yüzyılda yetimlere destek amacıyla kurulan Eytam idaresi ve Sandıklarının²⁸ Turgutlu ayağını Neşed Efendi'nin yürüttüğü anlaşılmaktadır.

7. EĞİTİM MÜESSESELERİ BAKIMINDAN TEKKE VE ZAVİYELER

Tekke ve zaviyeler dini sohbetlerin, ayinlerin, eğitimlerin yapıldığı ve dervişlerin kaldıkları yer olarak tanımlana gelen işleyişler, çalışmamızda kullandığımız vakfiyelerde de görülmektedir. Söz konusu yapılar da reaya ve özellikle dervişler gelip dini ayinler yapar, dini eğitimlerini geliştirirler ve kalacak yeri olmayanlar da buralarda istedikleri kadar kalabilirlerdi. Bu döngünün devamlılığı için bir gelire sahip olması gerekmektedir bu noktada hayır sahiplerinin yaptıkları vakıflar devreye girmiştir.²⁹

Tekkeler oluşmaya başladığı Selçuklulardan itibaren ilim, irfan ve sanat eğitiminde önemli merkezlerden olmuştur. İlk zamanlarında bir inziva yeri olan zâviyeler zamanla büyüyerek yerini bir külliye durumundaki dergâh ve tekkelere bırakmıştır. Söz konusu yerler zamanla bir irfan yuvasından birer ilim öğrenme ve güzel sanatlar eğitim merkezi haline gelmiştir (Öcalan, 2007:174). Bu tip müesseseler yıllar içinde hangâh, zâviye, dergah veya tekke olarak anılmış olması onların farklı müesseseler olacağı anlamına gelmez bu değişimlerin sebebi icra ettiği fonksiyonların değişmesinden kaynaklandığını söylenmelidir (Savaş, 1994:202).

Tekke ve zaviyelerin ahilik teşkilatı ile bağlantıları olduğu da vurgulanmalıdır. Ahiler hem dünyevi hem de ahiri anlayışlarını bünyelerinde eritirlerdi. Dünyevi olarak günlük işleriyle ve çıraklık eğitimiyle uğraşmışlar daha sonra ise din ve ahlâk eğitimi için de zaviyelere gitmişlerdir. Böylece ahiler tarafından oluşturulan tekke ve zaviyelerinde ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır (Kaya, 2013:46).

²⁸ Eytam İdaresi ve Sandıkları hakkında bkz. Tahsin Özcan (2006), "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, İstanbul, ss.103-121.

²⁹ Saim Savaş (1990), *16.Asırda Sivas'ta Kurulan Ali Baba Zaviyesi'nin Dini, Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları Hakkında Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss.104-110; Saim Savaş (1992), *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi- Sivas Ali Baba Zaviyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul, ss.100-104.

Bazı tekke vakfiyelerinde şeyhlerin aynı zamanda bir müderris olması şart koşulmuştur. Böylece söz konusu şahıslar hem tekkelerde şeyhlik hem de medreselerde müderrislik yapmışlardır. Bu bağlantı sayesinde medreseler dinin ilim boyutunu geliştirirken tekkelerde duygu yönünü güçlendirmişlerdir. Tekkeler daha önce de belirtildiği gibi sanat merkezi olmasından dolayı şiir ve musiki güzel sanatların öğrenildiği, öğretildiği bir güzel sanatlar enstitüsüne dönüşmüştür (Kara, 2011:369).

Tekke, zaviye ve dergâhların üzerlerine yapılan çalışmalar, ilgili yapıların kendine has kütüphaneleri olduğunu göstermiştir. Erünsal Türk kütüphaneleri üzerine yaptığı çalışmasında bazı kişilerin vakıf yoluyla söz konusu yapılara kitap bağışlandığını da ortaya çıkarmıştır.³⁰ Dervişler ve müridler günlük dua kitaplarının dışında Mevlana'nın Mesnevî'sini, Gazali'nin İhyâ'sını, Muhyiddin Arabi'nin Fuşûşü'l-hikem'isi başta olmak üzere Arapça ve Farsça birçok eseri okumuşlardır. Eserlerin dışında Yunus Emre'nin şiirleri, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Niyazi Mısıri'nin divanları gibi farklı sanat eserleri hem okunmuş hem de okutulmuştur (Kara, 2011:370).

8. SONUÇ

XIX. yüzyıl tekke vakıfların vakfiye senetleri üzerinden bazı varsayımlar çıkarmak mümkün gözükmektedir. Buna göre vâkıfları iki gruba ayırabiliriz. İlk grupta yer alan vâkıflar kendisinin mensup oldukları tarikatları yaşatabilmek ve hayatta tutmak için yeni tekkeler inşa etmişlerdir. Bu kişiler tekkenin kurulması için ilk adım olarak tekke arazisi vakfederek tekkelerin kurulması sağlanmıştır. İkinci adımda ise tekkenin uzun süre hayatta kalması için düzenli bir gelirinin olması gerektiği için bazı mallarını ve mülklerini tekkeye bağışlamıştır. İkinci grupta yer alan vâkıflar ise ilk gruptaki kişilerin inşasını sağladığı tekkeleri yine uzun süre hayatta tutmak için akarlarını ve en çokta paralarını vakfettiği söylenebilir. Bu kişilerde genelde bağlı oldukları tarikatların tekkelerine mallarını vakfettiği görülmektedir.

Tekkelerin işleyişi, nelerle meşgul olduğu ve kimlerin görevli olduğu vakfiyelere nakış nakış işlenmiştir. Buna göre tekkelerde mutlaka şeyh, tekke-nişin veya post-nişin adı verilen yönetici bulunmaktadır. Bunların dışında hizmetli sınıfı olarak hitap ettiğimiz kişilerde yer almaktadır. Vakfiyelerden görüldüğü üzere tekkenin büyüklüğüne göre hizmetli sayısında değişiklikler mevcuttur. Tekkeler bir nevi misafirhane konumunda da görülebilmekte sebebi ise uzaktan gelen dervişlerin veya kişilerin gelip burada misafir olmuşlardır.

Bazı tekkeler doğrudan tekke olarak kurulmamış olup ilk başlarda küçük bir zaviye konumunda iken yıllar geçtikçe büyüyerek bir tekke silüetine kavuşmuştur. Bu değerlendirmenin bir örneği Taşköprülü Hacı Ahmed Efendi'nin şeyhlik yaptığı tekkede görülmektedir. Bu tekke ilk kurulduğu zaman zaviye konumunda iken yıllar sonra tekke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu suretle yapılar kurucusunun adıyla anılırken devam eden süreçte tekkede misafir olan dervişlerin vasfına göre Özbek tekkesi veya Hindiler tekkesi olarak anıla gelmiştir.

Tekkelerde tarikatların kendilerine has dini ayinler ve sohbetler yapıldığı söylenebilir. Bunun en net göstergesi de Ayıntab voyvodası Hacı Mehmed Ağa'nın kurduğu tekkenin içinde zikirhane adıyla anılan bir bölümün bulunmasıdır. Aynı zamanda bu tekkeler için kurulan vakıflarda görev sahibi olmak için vakıf kurulan tekkenin tarikatına uygun bir biçimde yetişmesi gerektiği görülmektedir.

Vakfiyelerin bir tanesinde göze çarpan önemli bir husus ise Manisa'nın Turgutlu kasabasında vakıf kuran bir kadın için hoca unvanının kullanılması olmuştur. Kaynak taramaları yaptığımızda Osmanlı devletinde kadınların neden hoca unvanını kullandığı sorusuna cevap veren bir çalışmanın bulunmaması araştırmacılar tarafından incelenmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Arşiv belgeleri incelendiğinde Osmanlı devletinde yüzyıllardan beri hoca unvanı dini vafsa sahip erkekler için kullanıla gelmiştir. Bir kadını tanımlarken hoca unvanı kullanılması onun din eğitimi mi yoksa normal bir eğitim söylemek mümkün değildir.

³⁰ Bu hususta kimlerin hangi kitapları vakfettiğini görmek için bkz. İsmail E. Erünsal (1991), *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara: Gönül Gülşen Türk (1995), *Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kıtap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

KAYNAKLAR**1.Arşiv Kaynakları****1.1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):**

BOA.EV.VKF, 15.24

1.1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):

VGMA, 580- VGMA, 581- VGMA, 583- VGMA, 590- VGMA, 592- VGMA, 623 - VGMA, 210- VGMA, 209

2.Araştırma Eserler ve İncelemeler:

Akgündüz, Ahmet (1988), *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara.

Akyıldız, Yasin-Abay, Ali Rıza (2017), “Vakıf Müessesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, S.15, Yalova, ss.141-157.

Ballar, Suat (2008), *Yeni Vakıflar Hukuku*, Seçkin Yayınevi, İstanbul.

Bilmen Ömer Nasuhi (1956), *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahatt-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.4, Bilmen Basım ve Yayın Evi, İstanbul.

Bizbirlik, Alpay (1999), “Osmanlı Toplumunda Vakıfların Sosyo-Ekonomik Boyutları ve Buna Dair Örnekler”, **Osmanlı**, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, Ankara, ss.56-62.

Erünsal, İsmail E. (1991), *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

Erkilet, Şaban (1994), “Vakıflarda Mali Kaynakların ve Fonların İşletilmesi, Geliştirilmesi, Vakıf Gelirlerinin Dönemsel Tahlili ve Öneriler”, **Vakıf Haftası Dergisi**, S.11, ss.85-103.

Günay, Hacı Mehmet (2012), “Vakıf”, **DİA**, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, s.475-479.

Güvemli, Oktay-Güvemli, Batuhan (2016), “Osmanlı Kayıt Kültüründe Vakıf Muhasebesi ve Devlet Muhasebe Sistemi”, **Vakıflar Dergisi**, S.46, Ankara, ss.9-21.

Hinz, Walther (1990), *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev: Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

İpşirli, Mehmet (1992), “Câbî”, **DİA**, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, s.529-530.

Kaya, Umut (2013), “Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.11, No.26, Ankara, ss.41-69.

Kara, Mustafa (2011), “Tekke”, **DİA**, C.40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, ss.368-370.

Kazıcı, Ziya (2003), *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul.

Köprülü, Fuat (1942), “Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara, ss.1-35.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2002), “Kâtip”, **DİA**, C.25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, ss.49-52.

Oğuzoğlu, Yusuf (1987), “XVI. Yüzyılda Türkiye Şehrindeki Başlıca Yöneticiler”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.1, Samsun, ss.140-155.

Öcalan, Hasan Bahri (2007), “Tekkelerde Okutulan Kitaplar”, **Kültürümüz ve Kitap Sempozyumu Bildirileri**, 4-6 Mayıs 2007, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, Aralık, ss.174-185.

Öntuğ, M. Murat (2004), “Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.28, Ankara, ss.69-92.

Önkal, Ahmet-Bozkurt Nebi (1993), “Cami”, **DİA**, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, ss.46-56.

Özcan, Tahsin (2006), “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.14, İstanbul, ss.104-121.

Öztürk, Nazif (1999), “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Osmanlı**, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, Ankara, ss.34-43.

- Özharat, Semiha Zehra (2015), “XVII, Yüzyılın ikinci Yarısında Ayntab Şehri'nin Yönetimi”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.14, Gaziantep, ss.89-125.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1997), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Savaş, Saim (1990), 16.Asırda Sivas'ta Kurulan Ali Baba Zaviyesi'nin Dini, Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları Hakkında Bir Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savaş, Saim (1992), *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi- Sivas Ali Baba Zaviyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Savaş, Saim (1994), “Tokat Hoca Sümbül Zâviyesi”, **Vakıflar Dergisi**, XXIV, ss.199-208.
- Söylemez, Faruk (2013), “Riştvanzade Ömer Paşa'nın Besni'deki Vakfı”, **Vakıflar Dergisi**, S.40, Ankara, ss.87-98.
- Şeker, Mehmet (2007), *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Türk, Gönül Gülşen(1995), *Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tozlu, Selahattin (2010), “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1826-1852)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.53, ss.127-152.
- Usta, Sebahattin (2015), *Trabzon'da Vakıflar (1550-1650)*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Basılmamış), Trabzon.
- Ünal, Mehmet-Çalışkan, Nurettin (2016), “Tarikatlar Hakkında Ansiklopedik Bir Risale: Mir'âtu't-Turûk”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.XXV, ss.917-950.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1999), “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi”, **Osmanlı**, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, Ankara, ss.11-33.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2012), “Vakıf”, **DİA**, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, ss.479-486.
- Yüksel, Hasan (1988), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas.
- Keskin, Yusuf Ziya (1996), “İslam'da Vakıf ve Toplum Açısından Önemi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Şanlıurfa, ss.181-189.

3.Elektronik Kaynaklar:

- <http://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/381/373>, (15.03.2019).
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/seyh-haci-ahmet-efendi-camii>, (15.04.2019).
- <http://yozyatmuhabir.blogspot.com/2008/09/eyh-hac-ahmet-efendi-camii-tamir.html?m=1>, (15.04.2019).
- <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=644>, (15.04.2019).
- <http://www.fahreddinaltintas.com/?p=83>, (15.04.2019).
- <https://www.tdk.gov.tr>, (16.04.2019).
- <https://www.yeniasir.com.tr/yazarlar/mehmet.demirci/2012/11/23/izmirde-misri-dergahi>, (25.05.2019).

EKLER

Ek:1

623 numaralı defterin 350.sayfa 350.sirasında kayıtlı Derviş Mustafa ibn Şeyh Ali Vakfı'na ait 1133 tarihli vakfiyenin çeviri metnidir.

Vakf-ı sâhibü'l-hayrât Derviş Mustafa ibn Şeyh Ali şeyh-i zâviye ve mütevellî ve nâzır-ı Zâviye-i Arız Baba der- hass-ı Mahmud Paşa kayd-şode ber-müceb-i vakfiye ve bâ-fermân-ı âlî fi 26 Cemâziye'l-âhir sene 1133.

İşbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın tahrîr ve inşâsına bâ'is oldur ki Tarîk-i Bektaşîyye'den olup Vilâyet-i Rumeli'nde Has-ı Mahmud Paşa Kazâsı'nda vâki` Bektaşîlere meşrûta olan Arız Baba Zâviyesi'nin meşîhat ve tevliyet ve nezâretine bâ-berat mutasarrıf olan sâhibü'l-hayrât Derviş Mustafa bin Şeyh Ali nâm kimesne İstanbul'da meclis-i şer`-i şerîfde zikr-i âtî vakfına li-eclî't-tescîl mütevellî nasb olunup tevliyeti kabûl iden Ahmed Efendi bin Hacı Mustafa nâm kimesne mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer`î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer`î kılup vech-i meşrûh üzere meşîhat ve tevliyet ve nezâretine mutasarrıf olduğum mezbûr Arız Baba Zâviyesi murûr-ı eyyâm ile bi'l-küllîye harâb olmağla eser-i binâ kalmayup arsa-i sarfı kalmağın ben ol arsa-i sarfı üzerine kendi mâlım ve menalim ile nefsim için bâ-emr-i âlî müceddeden bir kış meydânı ve bir yaz meydânı ve bir firun evi ve bir aş evi ve bir misâfir odası ve bir ahuru ve bir kebîr sığır sâyesi ve bir kebîr samanlık ve ortası sofalı iki göz bir anbar ve çeşme üzerine on iki kebir? ortası şadırvanlı bir köşk ve üç sofa ve kubbeli bir türbe ve dört bâb oda ve iki sofa ve kenîfli bir hamam evi binâ ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bir bahçe ve yirmi dönüm mikdârı bir bağ ihdâs itmişidim el-hâletü hâzihi zikirleri murûr iden ebniyye ve emlâki ve içinde kezâlik mâlım ile nefsim için cem` eylediğim kırk bir re`s kara sığır ineği ve yirmi re`s kara sığır öküzü ve yirmi dört re`s kısrak ve bir re`s aygır at ve bir re`s boğa ve on iki re`s kolon ve otuz re`s buzağıyı hasbeten li'llâhi te`âlâ vakf ve habs idüp; Şöyle şart eyledim ki hayatta oldukça zikirleri sebk iden ebniye ve emlâk ve içinde olan devabb'a mutasarrıf olam ve fevâtımdan sonra zâviye-i mezbûrede tevellüd idüp Tarîk-i Bektaşîyye'ye sâlik ve meşîhata lâyıkk evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdım mutasarrıf olalar ba'de inkırâzı'l-evlâd kendi terbiyemde neşv ü nemâ bulan kuçeklerim mutasarrıf olalar onların dahi inkırâzından sonra merhûm Kızıl Delî Sultan Zaviyesi'nde neşv ü nemâ bulan kuçeklerin aslâhı mutasarrıf olalar ve murûr-ı eyyâm ile şurût-i mezkûreye ri`âyet müte`azzir olur ise vakf-ı mezbûre mutlâka fukarâ-yı müslimîne sarf oluna deyu şart olunmuşdur tahrîren fi'l-yevmi'l-işrin min-Cemâziye'l-âhire sene selâse ve selâsîn ve mietin ve elf. Bâ-imzâ-i Mahmud Efendi Şerî`atçı-yı Rumeli. (1133)

Ek:2

580 Numaralı defterin 239. sayfa 112. sırasında kayıtlı Anteb'de Uşakçı Mehmed Ağa Vakfı'na ait 1235 tarihli vakfiyenin çeviri metnidir.

Mâ-hurrire ve fu`s-sile fi-haze'l-kitâb mine'l-vakfî ve şşurûti alâ-vechi sevâb lemma sahha ledeyye? ber-mûcibil-kitâb ve vaddaha cemî`ahû beyne yedey? el-şer`i'l-müstedâb fe-hakemtu mes`ûlen bi'l-hatmi ve'l-lüzûmi âlimen bi'l-hilâfî'l-cârî mine'leimmeti'l-müctehidîn ulû'l-elbâb rahîmehumu'llâhu'l-meliki'l-gaffûri'l-vahhâb ve ene'l-fakîru er-râci` afve rabbihi'l-vahhâb es-Seyyid Abdullah en-nûri Abdullah el-Arif beyne'l-erbâb Mahkemzâde el-müvellâ hilâfe (...) ilâ-yevmi'l-hisâb gufire lehumâ Vakf-ı nükûd sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Serbevâbîn-i dergâh-ı âlî Uşşakîzâde Mehmed Ağa bin Osman mahmiyye-i Anteb kayd şode 15 Muharrem 1238

el-Hamdü li'llâhilllezi veffaka ba'de'l-mü`minîne ve'l-mü`minât ile'l-hayrât ve a`mâli's-salihât haysü kâle inne'l-hasenât yüzhibe's-seyyiât ve's-salâtü ve's-selâmü ale'l-hayyi halikihi ve efdâlül-enbiyâ ve es`ad-i asfiyâihî Muhammed sâhibü'l-âyâti ve'l-mu`cizâti'l-bâhirât ve alâ-âlihî ve ashâbihî zevî'l-mekârim ve'l-keremât salâten dâimeten mâ-dâmeti'l-arazûn ve's-semevât ve ba'de fevâdihün indî külli zî'l-akl-i selîm ve lâbihun limen kâne lehû kalbun müstakîm husûsen li-men en`ame te`âlâ lehû nûrül-ilm ve'l-irfân ve da've'l-fehmi ve'l- -itkân ve'l-im`ân kad-tuyıkkıne inne'd-dünyâ serîatü'z-zevâl ve mukîmuhâ alâ-şerefü'l-irtihâl lâ-yebkâ ehadün mine'l-beriyeye ve lâ-yencû fihâ nefsun mine'l-münbite fe'z-zekiyyü'l-lebîb ve'l-kâmihi'l-necîb men temesseke bi-habli'l-i'tisâm kable en yakrubu urveti'l-arzî'l-infisâm ve bihim fi-iktisâbi'l-hayrâti ve sa'yemâilâ-a`mâli'l-müberrât iz-leyse'l-insâne illâ-mâ-sa`â ve enne sa'yehû sevfe yerâ binâen alâ-zâlike Mahmiyye-i Anteb voyvodası mahferü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi`ül-mehâmid ve'l-mekârim sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğıbû's-sadakât ve'l-müberrât ser-bevâbîn-i dergâh-ı âlî Uşakî necâbetlü es-Seyyid Mehmed Ağa bin Osman Ağa nâm kimesne meclis-i şer`-i şerîf-i şâmîhü'l-imâd ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsihü'l-evtâdda vakf-ı âti'z-zikr ve'l-beyân li-eclî't-tescîl mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği fahrü'l-ulemâi'l-fihâm Hâfiz es-Seyyid Abdülnafi Efendi bin es-Seyyid el-Hâcc Mehmed Tahir

Efendi mahzarında bi't-tav'îs-sâfi ve'r-rizâ ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüp Medîne-i Anteb'de vâki` Tarla-i Atîk Mahallesi'nde Nuri Mehmed Paşa Câmî`-i şerîfi kurbında kâin kendi atyâb-ı emvâl ve ahsen-i menâlimden hasbeten li'llâhi te'âlâ binâ ve inşâ eylediğim tekye-i Nakşibendiyye derûnunda sâkin meşâyih-i izâm ve zümre-i fukarâ ve dervîşân hazerâtlarına bir aded büyük oda ve beş aded odalar kendi mülkünden ihrâc ve vakf-ı müebbed ve habs-i muhâlled eylediğim tekye-i münîfeye liecli'l-vakf medîne-i mezbûre finasında vâki` Hacı Kökeş değirmâmı kurbında kâin kıbleten ve şarken tarîk-i âmm ve garben Bademzâde Vakfı ve şimâlen Battalzâde es-Seyyid Mehmed Sadık Bey mülkü ile mahdûd mümtâz bir kıt'a yüz elli meşaret hadrabât bostâncı ve yine mahall-i mezkûrede vâki` kıbleten Muhsinzâde Vakfı ve şimâlen Fatlacızâde vereseleri ve Musluzâde Vakıfları ve şimâlen tarîk-i hâss ile mahdûd ve mümtâz yüz elli meşaret(?) hadravât bostânımı ve medîne-i mezbûre tâbi` Hacer Karyesi kurbında vâki` merhûm Nuri Mehmed Paşa Vakfıyla müşterek sülûs hisse senevî on guruş tahkîr-i şer'î ile binâ eylediğim sülûs hissesi iki göz Haleb harkı üzerinde dâir tecdîd ve tavsîfden müstağni olan değirmân sülûs hisse-i şâyî` amı kendi mülkünden ihrâc ve hasbeten li'llâhi ve tâliben li-merzâtihi resûlihi'l-mu'allâ vakf ve habs idüp şöyle şart ve ta'yîn eylediğim Sâlifü'z-zikr besâtin-i merkûme sülûs değirmân-i mezbûrın senevî ecr-i misliyle mütevellî ve nâzır ma'rifetleriyle îcâr olunup hâsıl olan gallesinden ibtidâda tekye-i merkûme ve hücürât-ı mezkûrelerin ta'mîrât-ı muktaziyyeleri ba'de'l-rü'yâ değirmân-ı mezkûrun senevî mesârifâtı ve hakr-ı zemîn on guruş ba'de'l-edâ fazlasından her ne kalur ise kebîr odalarda sâkin Buharevî Şeyh el-Hâcc Hüseyin Efendi'ye vazîfe-i meşihatda beher mâh on beş guruş ve zikr olunan hücrelerde sâkin Özbeyban gurebâ fukarâ ve dervîşânın beher hücrede sâkin olanlara dörder guruş beher mâh vazîfe virile beher sene mâh-ı ramazân-ı mübâreke yevmî bir cüz-i şerîf Kur'ân-ı azîm kırâ'at iden hâfız efendiye on beş guruş virile ve hatm-i şerîfin sevâbını pederim merhûm Osman Ağa rûhuna hibe ideler ve mâh-ı mezkûrede tekye-i merkûm mescid-i şerîfde ikâd-ı kanâdîl için şîr-i rûgan bahâ yigirmi guruş fi-küllî sene virile ve mâhiyye mescid-i şerîfde edâ-yı salâvât iden imâm efendiye iki guruş vazîfe virile ve senevî tekye-i münîfine ve mescid-i şerîf ve hücürâtların loğkeşine on sekiz guruş virile ve tekye-i merkûmede ferrâş ve bevâbların beher birine mâhiyye otuzar pâre vazîfe virile ve tekye-i merkûme havlusunda kâin havuzun su müşâyidinde mâhiyye bir guruş ücret virile ve nâzıra mâhiyye iki guruş ve mütevellîye mâhiyye dörder guruş vazîfe virile ve tevliyyetini işbu Abdünnafi Efendi hayâtda oldukca mütevellî olup ba'de vefâtihi evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun ekber ve erşedi mütevellî ola ve nezâret-i ulemâ-yı Anteb'den Kethüdâzâde fazîletlü es-Seyyid el-Hâcc Yasin Efendi hayâtda oldukca nâzır ola ba'de'l-vefâti evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun ekber ve erşedi nâzır ola ve tekye-i münîfenin meşihat-i Buharî kerâmetlü el-Hâcc Şeyh Hüseyin Efendi hayâtda oldukca meşihata mutasarrıf ola ba'de'l-vefâti evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun ekber ve erşedi şeyh ola ve tekye-i münîfeye hücürât-ı Özbekyan fukarâsı oldukca âhir dervîşân fukarâsına virilmeye ve senevî Akyol Mahallesi'nde kâin Ferhandiye Câmî`-i şerîfde mâh-ı ramazân-ı mübâreke yevmiyye bir cüz-i şerîf Kur'ân-ı azîm tilâvet idüp hatm iden hâfız efendiye on beş guruş virilüp ol dahi hâsıl olan sevâbını câmî`-i şerîfde medfûn vâlidem mütefeyyenin rûhuna bağış ideler ve bunlardan mâ'adâ fazla-i vakf olur ise tekye-i münîfiyede sâkinün Özbeyban dervîş ve fukarâlarına (...) olunup sevâbına hissamen olunam deyu hatm-i kelâm idüp vakfî mezkûru mütevellî-i merkûme teslîmi tâmm eyledikten sonra vâkıf-ı mûmâ-ileyh hazretleri îade-i kelâm idüp eğerçi vakf-ı akâr imâm-ı muhtâr İmâm-ı Azam ve hümâm-ı akdem aleyhi rahme hazretleri katında sahîh olup gayr-ı lâzım olmağın vakfiyyetinden rücû` ve kemâ-fi'l-evvel mülkûme idhâl murâdımdır didikde mütevellî-i merkûm cevâbında imâmeyn-i hümâmeyn İmâm Muhammed ve Ebu Yusuf hazret-i kavli şerîfleri üzre vâkıf vakaftu diyüp teslîm ile'l-mütevellî eyledikde sıhhat ve lüzûmu mukarrerdir deyu her biri makâm-ı tarafında kâimen ve hükm-i şerîfine tâlibân olduklarında müşârün-ileyh esbaga'llâhu te'âlâ ni'âmehû-aleyh hazretleri cânib-i vakfî ercâh ve evlâ görüp âlimen bi'l-hilâf beyne eimmeti'l-eslâf imâmeyn-i kavli şerîfleri üzre sıhhat ve lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve Kazâ-i mer'î idüp min-ba'd nakz ve nakîzine mecâl-muhâl oldu. este`îzu bi'llâhi fe-men beddelehû ba'de mâ-semi`ahû fe-innemâ-ismuhû ale'llezîne yubeddilûnehû inne'llâhe semî'un alîm ve ecrü'l-vâkıf ale'l-hayyi'l-cevâdi'l-kerîm cerâ zâlike tahrîren fi'l-yevmi's-sâlis aşer minşehri Ramazânî'l-mübârek li-sene hamse ve selâsîn ve mieteyn elf min hicre men lehû izzü ve şeref aleyhi efdâlü't-tahayati ve's-selâm.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-ulemâ-i fihâm Fazîletlü Muhammed Arif Efendi me'zûn bi'l-iftâ halen -

Fahrü'l-müderrişîn-i kirâm Es-Seyyid El-Hâcc Selim Efendi

Fahrü'l-müderrişîn-i fihâm Hâfız Mustafa Efendi

Fazîletlü Es-Seyyid El-Hâcc Yâsin Efendi Kethüdâzâde

Fahrü'l-â'yân Es-Seyyid Mehmed Sadık Bey Battalzâde

Mirâlây Mehmed Bey Güzelzâde

Es-Seyyid Mehmed Emin Ağazâde?

Es-Seyyid Mustafa Bostancızâde

Es-Seyyid Hacı Mustafa Ağa Hasırcızâde

El-Hâcc Mehmed Topuz Ağa Ulâkzâde

Osman Dede .. Şeyhîzâde

Serdârocakluyan Ahmed Ağa Hacı Efendîzâde

Kethüdâ-yı Şehr İbrahim Ağa

Yazıcı Mehmed Ali bin El-Hâcc Ali

Ferrâş Molla Osman / Dervîş Mustafa Tarakçı/ Menzilci Genc El-Hâcc Mustafa ve gayruhum.

Defterin şahitler kısmı yıpranmış olduğundan diğer vakfiyede yer alan şuhudul hal kısmı kullanılmıştır.

Ek:3

592 Numaralı defterin 27.sayfasında ve 23.sirasında kayıtlı Aydın-Turgutlu'da (Zeynep Hoca ibnet İsmail Vakfı)'na ait 10 Muharrem/1313 tarihli vakfiyenin çeviri metnidir.

İşbu vakfiyeye 15/ Şa`bân/315 târihinde bâ-irâde-i aliyye kayd olunmuşdur. Hülâsâ: 929

el-Hamdü li'llâhi'llezi e'azze havâssa ibâdihî bi-sarfi emvâlihîm ilâ-envâ'i'l-hayrâti ve e'anehüm alâ-iktisâbi esnâfi'l-mehâmidi ve'l-meberrâti ve'ssalâtü ve's-selâmü alâ-resûlihî Muhammedin hayri'l-beriyâtü ve alâ-âlihî ve ashâbihî ilâ-yevmi yestezillü'lmer'ü tahte's-sadakât. Emmâ ba'dü işbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın tahrîr ve imlâsına bâ'is oldur ki Aydın Vilâyet-i celîlesi dâhilinde Turgutlu Kasabası'nın Câmî-i kebîr Mahallesi'nde sâkine ve zâtı ta'rîf-i şer'î ile mu'arrefe sâhibetü'l-hayrât ve râğibetü'l-müberrât Zeynep Hoca ibnetü İsmail kasaba-i mezkûre mahkemesinde ma'kûd meclis-i şer'-i münîrde vakf-ı âti'l-beyâna mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği mahalle-i mezbûre ahâlîsinden Cerrah Hüseyin Efendi mahzarında bi-t tav'in ikrâr-ı tâmm ve takrîr-i kelâm idüp atyeb-i mal ve enfes-i menâlimden nakd-i râyicü'l-vakt iki bin guruşu bi'l-ifrâz hasbeten li'llâhi ve taleben li-merzâti'llâhi bi'l-hulûsi't-tâmm vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüp şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki Meblağ-ı mezbûr iki bin guruş beher sene ale't-te'âkubi ve't-tevâlî nizâmı vechiyle bâ-yed-i mütevellî istirbâh olup hâsıl olan nemâsı mahalle-i mezbûrede vâki` merhûm Şerif Dede Tekkesi'nin meşihatına meşrûr ola mürûr-ı eyyâm ile icrâ-yı şart-ı mezkûr müte'azzire olursa vakf-ı mezkûre mutlaka fukarâ-yı müslimîne şurûr ola deyu ta'yîn-i şurûr ve tebyîn-i kuyûd-birle meblağ-ı mezbûr iki bin guruş fârîğan anî ş-şevâğil mütevellî-i mûmâ-ileyhe teslîm ol dahi vâkfiyet üzere kabz ve tesellüm eyledikten sonra vâkife-i mezbûre ahkâm-ı şurûr ve kuyûd-ı istihkâm irâdesiyle vakf-ı mezkûrdan rüçû` ve mütevellî-i mûmâ-ileyh ile husûmet ve nizâ'a şurû` idüp meblağ-ı mezbûr istirdâd eylediğimde hâkim-i hâsım icnâb vefekahu'llâhu bi's-sıdkı ve's-savâb efendi huzûrunda (kemâ) hüve'l-mestûru fi'l-kütübi'l-fikhiyye her biri fasl ve hisama tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh dahi âlimen bi'l-hilâfi'l-cârî beyne'l-cimmeti'l-eslâfi alâ-kavli men yerâhu vakf-ı mezkûrun evvelen sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î itmeğin vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım ve habs-i sarîh ve mütehattim olup min-ba'd nakz ve tahvîl ve tebdîl ve tağyîr adîmü'lihtimâl oldı cerâ zâlike ve hurrîre fi'l-yevmi'l-aşer min-Muharremi'l-harâm li-sene selâse aşere ve selâse mietin ve elf. (10 Muharrem 1313)

Şuhûdü'l-hâl -Osman Efendi -Eytâm müdiri Neşed Efendi -Hâfız İbrahim Efendi ve gayruhum.